

Het behouden huis

Een commentaar op *De canon van Nederland*

Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens, Siep Stuurman

De Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon onder voorzitterschap van de hoogleraar Frits van Oostrom heeft zich aan haar belofte gehouden. Binnen de gestelde termijn van een jaar heeft zij 'De canon van Nederland' gepresenteerd. De commissie heeft haar taak serieus genomen en dat is zeer te prijzen. Geen resolute uitspraken over het belang van een canon voor nationale saamhorigheid, geen lijst met topics zonder uitleg, wel handreikingen aan docenten. Het rapport bestaat uit twee gebruiksvriendelijke boekjes: een uitgebreide verantwoording in deel A en een concrete canon van vijftig vensters in deel B.¹

De vijftig canonvensters in deel B, bedoeld voor kinderen van 7-14 jaar (basis-onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs), moeten uitzicht bieden op het rijke verhaal van Nederland in de wereld aan de hand van historische figuren, voorwerpen en gebeurtenissen. Bij elk venster worden relevante excursies, websites, jeugdboeken en achtergrondliteratuur genoemd. Met het *cross media concept* van deze canon volgt de commissie de moderne ICT-trend, waarbij zij ook een oudere en gewaardeerde traditie wil voortzetten. In de geest van J.H. Isings is een wandkaart voor in de klas ontworpen met alle vensters op een tijdlijn, zodat de bijbehorende beelden bij de leerlingen ingeprent kunnen worden. Daarnaast doet de commissie de aanbeveling dat scholen een schatkist krijgen met voorwerpen die de canon tastbaar maken. Hiermee sluit zij aan bij de laatste didactische mode. Veel basisscholen hebben al een technische en een aardrijkskundige leskist voor de leerlingen. Voorts is een website met canonvensters in aanbouw die via vertakkingen en verwijzingen meer informatie geven. Tenslotte vindt de commissie een wikifunctie van belang, maar volledige vrijheid zoals bij Wikipedia is vooralsnog een brug te ver. Al is de nationale canon voor iedereen bedoeld, er moet wel redactioneel beheer blijven op internet.

In deel A wordt met kracht gepleit voor versterking van de vakinhoud bij geschiedenis en cultuur op lerarenopleidingen en PABO's. De commissie wil de vakdocent meer centraal stellen. Het is een van de grote verdiensten van dit rapport dat men op deze wijze veel nadruk legt op herstel van de infrastructuur van het onderwijs in geschiedenis en literatuur en – zij het wat minder expliciet – van aardrijkskunde en cultuur. Immers, terwijl de schoolboeken steeds dikker worden, neemt de vakinhoudelijke kennis van docenten juist af (A, p. 60-63). We mogen de commissie dankbaar zijn voor deze hartenkreet.

De productie van een document als dit canonrapport is – zeker in de huidige politieke context – ingewikkeld; de samenstellers ervan zijn gemakkelijk kwetsbaar voor allerlei kritiek. We willen daarom beklemtonen dat het commentaar in dit betoog bedoeld is als een bijdrage aan het debat dat de commissie beoogt. De titel van deze bundel, *Controverses rond de canon*, verwijst naar twee typen debat: enerzijds over nut en nadeel van een canon, anderzijds over opzet en inhoud van deze canon. Beide aspecten komen nu achtereenvolgens aan bod.

Rekenschap geven

Geschiedenis bedrijven betekent, in de canonicke woorden van Johan Huizinga, rekenschap afleggen. De commissie legt echter nauwelijks rekenschap af van haar eigen positie en haar behandeling van historische betekenisgeving.

Om te beginnen bevat het rapport weinig zelfreflectie. De commissie lijkt haar opdracht vanzelfsprekend te vinden. De vraag is of de samenstelling van De Canon van Nederland wel zo vanzelfsprekend is. De aanname is dat de historische en culturele bagage van de Nederlandse bevolking sterk verminderd is. In tegenspraak met haar eigen verstandige waarschuwing voor idealisering van het kennispeil van weleer – de nostalgische reflex (A, p. 15-16) – verheft de commissie uiteindelijk toch een door anderen vermoed kennisgebrek tot feit: ‘de zorg omtrent het lage kennispeil op het gebied van Nederlandse geschiedenis en cultuur bij een groeiend deel van de bevolking’ (A, p. 85-86). De commissie erkent dat de meeste van haar vensters al in de gangbare schoolboeken voorkomen, maar meent dat de canon onvoldoende ‘indaalt’ in de scholen (A, p. 33). Men is daarbij afgegaan op het rapport van de Onderwijsraad uit 2005 en daarop volgende reacties.

Toch is er geen enkel empirisch bewijs dat de geschiedenislessen slechter zijn dan vroeger of dat jongeren minder weten van geschiedenis. Feit is wél dat geschiedenis sinds de Mammoetwet van 1968 in de bovenbouw een keuzevak is. Ook in de Tweede Fase van Havo en VWO (invoering 1998) komt het vak in de bovenbouw slechts in twee van de vier profielen voor. Zodoende krijgt ruim 60% van alle leerlingen in Nederland na hun vijftiende geen geschiedenisles meer.² En, zeker, er zijn ‘nu eenmaal’ altijd gecanoniseerde interpretaties van het verleden geweest. Die zijn ook nodig om tot identiteitsvorming en sociale betrokkenheid te komen. Maar de condities waaronder dat gebeurt zijn alweer niet vanzelfsprekend of neutraal. Idealiter vindt de vorming van dergelijke gemeenschappelijke voorstellingen plaats in een open *herrschaftsfreie Kommunikation* waarin vrijwillig gedeelde ervaringen en interpretaties ontstaan. Zo gaat het in de praktijk echter zelden of nooit. Meestal worden canons voorgeschreven en daarbij draait het om definitiemacht. Wie bepaalt wat de identiteit van een gemeenschap zou moeten zijn?

In dit geval is de achtergrond de in brede kring gevoelde angst voor sociale en culturele veranderingen. Die mondt uit in een verlangen naar emotionele zekerheid dat zich onder meer manifesteert in de roep om een snelle inburgering van nieuwkomers. De omslag naar een politiek van assimilatie – meer kennis van

de Nederlandse taal, geschiedenis en cultuur – heeft zich in een sterk gepolariseerde en gepolitiseerde atmosfeer voltrokken, zeker na de moord op Theo van Gogh in november 2004. Worden de canon en daarmee het geschiedenisonderwijs niet ingezet als sociaal smeermiddel en gedegradeerd tot een vervoermiddel van neo-nationalisme?

De commissie probeert afstand te nemen van politieke verwachtingen over de canon als instrument voor integratie en herwaardering van de Nederlandse identiteit (A, p. 18-19). Haar canon is niet bedoeld of geschikt voor het aanbrenge van een identiteit, hoogstens biedt deze wat collectieve herinnering. Die redenering is weinig overtuigend. Het onderscheid tussen collectief geheugen en identiteit is kunstmatig: de identiteit of het imago van een gemeenschap is opgebouwd uit collectieve herinneringen. Het laatste is het onderwerp van de canon, met het eerste willen de auteurs van het canonrapport zich zo min mogelijk inlaten. Maar zo eenvoudig laat de verwevenheid van historische en culturele oriëntering met nationale identiteit zich niet weg definiëren. De politiek zal namelijk verwachtingen blijven koesteren. Zeker wanneer de commissie even verderop stelt dat zij minder afwijzend staat 'tegenover de associatie van canon en inburgering' (A, p. 24).

Leerzaam is de vergelijking met de lotgevallen van de tien tijdvakken van het in 2001 gepubliceerde rapport De Rooy. Aanvankelijk keurig aangekondigd als open didactisch raamwerk, werd het inhoudelijk al snel in nostalgische zin dichtgespijkerd in de canon van Nederland die Jan Bank en Piet de Rooy in 2004 publiceerden in *NRC Handelsblad*. Zozeer dat de voormalige commissievoorzitter zich er nu almaar voor lijkt te verontschuldigen.

Ook de publieke ontvangst van het canonrapport heeft intussen duidelijk gemaakt dat die strategie niet werkt. Politici en media legden van meet af aan juist wel een verband tussen het collectief geheugen en de nationale identiteit. In hun ogen dient geschiedenis in de eerste plaats de nationale saamhorigheid te bevorderen. De cognitieve aspecten van het geschiedenisonderwijs komen op de tweede plaats. Wat politiek en media verlangen is geborgenheid en bevestiging van het oude vertrouwde. Die hebben zij gekregen: de 'nieuwe' canon is een tamelijk traditioneel overzicht van de Nederlandse geschiedenis.

Minister Van der Hoeven heeft in haar acceptatiebrief van het canonrapport het Thorbecke-sjabloon gebruikt door geen inhoudelijk oordeel uit te willen spreken over de vijftig vensters. Maar net als bij de echte Thorbecke moet er een onderscheid gemaakt worden tussen manifeste tekst en subtekst. Welzeker heeft de regering een informeel oordeel, dat uit haar daden blijkt. De commissie ontkomt hier ook niet aan: ze legt zelf elders in het rapport weer wel een verband met inburgering en houdt ook nog eens een pleidooi voor het Hoger Onderwijs als 'hoogste burgerschool'.

Afgezien van de politieke context is het probleem van identiteitsvorming ook inherent aan geschiedenisonderwijs en erfoededucatie. Ook op dit punt geeft de commissie zichzelf en haar lezers te weinig rekenschap van de spanning tussen publiek historisch besef en het aanleren van historisch redeneren. De commissie noemt de politieke gevaren van triomfalisme, nationalistische borst-

klopperij en culturele uitsluiting wel en wil die uiteraard vermijden. Maar daar is toch wel iets meer voor nodig dan het opnemen van een enkele schaduwzijde uit de vaderlandse-geschiedenis-die-niet-zo-mag-heten. De VOC, de slavernij, Indonesië, Srebrenica: het is goed dat ze aan bod komen bij de vijftig vensters in deel B. In de woorden van de commissie zelf: niet alleen maar zonovergoten onderwerpen (A, p. 33). Maar het tonen van een enkel grijs beregend venster- raam is niet hetzelfde als leerlingen kritische distantie bijbrengen. Het besef van de voorlopigheid en de geconstrueerdheid van canons verdraagt zich nu eenmaal moeilijk met een erfgoedbenadering vol warme gevoelens. Zoals de commissie terecht aangeeft: er dient in het onderwijs eerst iets opgebouwd te worden voordat je kunt afbreken. De aanzetten van dat laatste, kritische distantie, zijn echter node te vinden. Zeker in de huidige lespraktijk is er meestal weinig tijd voor bijstellen of relativëren. Is het bovendien niet wat laat om er pas in de bovenbouw mee te beginnen?

De commissie wil in haar rapport weinig of niets van deze problemen weten. Gesuggereerd wordt dat die van buitenaf komen en oneigenlijk zijn. Het zijn niet haar problemen. Haar canon is er niet voor de vorming van identiteit, saamhorigheid of gedeelde normen en waarden. Voor wie en voor wat is de canon dan eigenlijk wel bedoeld?

Nogal naïef is dat de canoncommissie in het geheel niet ingaat op het vraagstuk van de machtheffecten van een door een ministeriële commissie ontworpen canon voor de natie. Zij bespreekt in deel A van haar rapport weliswaar de recente kritiek op de canon, maar zij doet zelfs geen poging de kritiek te weerleggen. In plaats daarvan komt zij met de verzekering dat de commissie wel degelijk in de kracht van de canon gelooft (A, p. 23). Dat geloven wij op onze beurt weer graag. De commissie heeft 'een innerlijke overtuiging' dat de canon een 'intrinsieke waarde' heeft (A, p. 85). Die waarde is kennelijk zo vanzelfsprekend, dat ze geen uitleg behoeft en tot geloofsbelijdenis is geworden.

Elders wordt gesproken over het deel hebben aan wijsheid en schoonheid (A, p. 25). Dat heeft, wordt toegegeven, ook een oriënterende functie, zodat via een esthetische achterdeur zingeving en identiteit weer binnen worden gelaten. Dat is geen schande, integendeel zelfs, maar die pedagogische functie berust op morele en politieke keuzes die verantwoord moeten worden. Dan zou de invloed ervan op de inhoud van de voorgestelde canon openlijk herkenbaar en bediscussieerbaar worden. Dat is van belang omdat de canon in de praktijk onvermijdelijk een dwingend karakter zal krijgen.

Maar zegt de commissie niet uitdrukkelijk dat de canon een proces is, gestuurd door een gesprek dat zal leiden tot verandering en bijstelling van als verouderd of te beperkend ervaren inhoud? Een mooie Nederlandse traditie vindt de commissie dat. Zeker, maar wie gaan dat gesprek voeren? De voorgestelde procedure lijkt in ieder geval over de hoofden van veel betrokkenen heen te gaan. Ook dat zou trouwens een beproefde Nederlandse traditie zijn. De betrokkenheid van de wereld van musea, monumenten, archieven en andere culturele instellingen lijkt niet zozeer gericht op het creëren van tegenspraak als wel op de bevestiging van de autoriteit van de hier voorgestelde canon. In dat kader wekt het weinig

vertrouwen dat bij veel van de aanbevelingen van de commissie staat: ‘regie OCW’. Natuurlijk moet daar het geld vandaan komen, maar – om ook eens een Oud-Hollandse zegswijze te gebruiken – ‘wie betaalt, bepaalt’. Wordt over vijf jaar een nieuwe staatscommissie benoemd in de beste Sovjettraditie?

Intussen mag er over van alles en nog wat gedebatteerd worden. De voorzitter hoopt er zelfs op. Maar een fundamenteel debat over de vraag of een canon zinvol is en over de eventuele effecten daarvan, wordt kennelijk niet verwacht. De openheid en flexibiliteit van de canon lijken te worden gelijkgesteld met het gebruik van ‘de nieuwe media’. De commissie verwacht veel van de hierboven genoemde wikifunctie van de canonwebsite, waar – haast zij zich te zeggen – natuurlijk wel redactie op moet worden gepleegd. Democratie en canon verhouden zich kennelijk slecht tot elkaar.

Structuur en karakter van ‘De canon van Nederland’

De harde kern van de canon zijn de vijftig vensters. De blik is daarin voortdurend gericht op het Nederlandse grondgebied. Leerlingen worden gestimuleerd om door deze vensters – gemaakt door een commissie in opdracht van de regering – van binnen naar buiten te kijken. Een blik van buiten op het Huis van Nederland wordt niet aangereikt, noch de mogelijkheid om eigen vensters te maken.

De chronologische opeenvolging van de vijftig vensters, ‘van Hunebedden tot heden’, roept daarnaast het beeld op van een Nederlandse natie die er al sedert het begin van onze jaartelling geweest is. De internationale context van de Nederlandse geschiedenis wordt via vertakkingen en verwijzingen van tijd tot tijd aangeduid, maar het nationale perspectief domineert. De dieptestructuur van het rapport, de plot die de aaneenschakeling van uiteenlopende voorbeelden aaneensmeedt, is het verhaal van de natie. Dat is begrijpelijk, want deze canon is opgesteld in een geestelijk klimaat van angst voor het ‘andere’: angst voor globalisering, voor Europese integratie, voor migranten en voor de Islam. Nederland heeft zich mentaal teruggetrokken achter de dijken.

Hoewel de auteurs in hun inleidende beschouwingen afstand nemen van dit neo-nationalisme, dragen de structuur en teneur van de canon er niettemin de sporen van. Bijna alle ‘vensters’, met uitzondering van de meest recente, komen al voor in het *Leerboek der Algemene en Vaderlandse Geschiedenis* van Blonk en Romein, sinds 1940 vele malen herdrukt en herzien.³ De keuze voor dit nationaal stichtende perspectief heeft gevolgen voor het wetenschappelijk gehalte van de canon. Op minstens drie punten staat de canon haaks op de resultaten van het historisch-wetenschappelijk onderzoek van de laatste decennia.

Om te beginnen is deze canon gebaseerd op een anachronistisch en eenzijdig perspectief op de natie. Het verhaal achter de vensters is gebaseerd op de fictie dat er sedert de Romeinse tijd al zoiets als ‘Nederland’ bestond. In feite werden de Nederlanden pas onder de Bourgondiërs een identificeerbare politieke entiteit in Europa. Het zwaartepunt van de Bourgondische Nederlanden lag daarbij in het huidige België, terwijl Gelderland, Friesland en Groningen er buiten bleven. Pas in de Opstand van de late zestiende eeuw ontstond de zelfstan-

dige Noord-Nederlandse (protestantse) staat, met als aanhangsel de katholieke Generaliteitslanden. De culturele wortels van 'Nederland' en de andere Europese naties kunnen verder terug vervolgd worden dan de politieke en economische, maar ook hier komt men niet veel verder dan de twaalfde eeuw. De reeks vensters bestrijkt meer dan tweeduizend jaar, maar voor ruim de helft van die tijd bestond er helemaal geen Nederland. De canon suggereert van wel.

In het historisch onderzoek is sedert het werk van Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Benedict Anderson en George Mosse de visie gemeengoed dat de natie als basiseenheid van de politiek een betrekkelijk recent verschijnsel is. De Europese naties kregen pas in de periode 1400-1900 hun moderne geografische contouren en politieke structuur. Nederland behoort met Spanje, Frankrijk, Zwitserland en Engeland tot de 'vroeg' Europese naties, in contrast met Italië, Duitsland en België die pas in de negentiende eeuw hun moderne gestalte kregen. Het terugprojecteren van de eigen natie tot in de oudheid is een 'invented tradition' die deel uitmaakt van de cultuur van het negentiende-eeuwse nationalisme. Dat de opstellers dat wel weten, blijkt in de *Hoofdpijnen van de canon* (B, p. 110-115) waar zij opmerken dat de contouren van het huidige Nederland zich pas vanaf circa 1590 op de kaart beginnen af te tekenen. Maar die constatering blijft zonder gevolgen voor de hoofdlijn van hun rapport. En dat is te meer treurig daar docenten en vooral uitgevers van schoolboeken zich in de praktijk vooral richten op concrete uitwerkingen, niet op filosofische of historiografische beschouwingen achterin een rapport.

Dat brengt ons op het tweede punt waar de canon haaks staat op het moderne onderzoek. Het betreft het ontbreken van een internationaal vergelijkend perspectief. Men kan slechts omschrijven wat 'Nederland' en 'Nederlands' is, als er ook historische verschijnselen zijn die *niet* Nederland of Nederlands zijn. Omschrijving en definiëring vooronderstellen vergelijking. Het zojuist aange-stipte contrast tussen vroeg en late natievorming in Europa maakt een dergelijke vergelijkende aanpak mogelijk. Het roept interessante en zinrijke vragen op. Een ervan is de vraag waarom Nederland in de West-Europese context tot de vroeg naties behoorde. Een andere is welke consequenties de vroeg natievorming heeft voor het verloop van de latere geschiedenis van het land. In dat verband is het jammer dat geen enkel venster gewijd is aan de Bataafse Revolutie. In zijn befaamde artikel over 'de drie tijdvakken van de Nederlandse geschiedenis' wees Robert Fruin de omwenteling van 1795 aan als het belangrijkste breukpunt in de Nederlandse geschiedenis sedert de Opstand.⁴ Zo'n breuk vond in de late achttiende eeuw ook plaats in een aantal andere Europese landen. Reeds in 1894 wees de historicus P.L. Muller op de fascinerende overeenkomsten tussen Nederland en het Zwitserse Eedgenootschap.⁵

Inmiddels bestaat er een uitgebreide internationaal vergelijkende historiografie over staat en natievorming in Europa. Men krijgt helaas niet de indruk dat de opstellers van de canon van deze historiografie kennis hebben genomen. Toch was het goed mogelijk geweest een comparatief perspectief als uitgangspunt van de canon te nemen, zonder dat dit tot onoverkomelijke problemen voor leerlingen hoeft te leiden. Het eigene van Nederland kan gepresenteerd worden

door twee reeksen van elk vijftig vensters: een reeks met nationale vensters, waartegenover een andere reeks met parallelle of contrasterende vensters uit Europa en de wereld.⁶ Een vergelijking van bijvoorbeeld de Romeinse limes – het tweede venster – met de Chinese muur lijkt ons voor leerlingen op een basisschool veel eenvoudiger uit te leggen dan de betekenis van Erasmus en Spinoza.

Er is nog een derde punt waarop het canonrapport zich enigszins losgezongen heeft van de recente wetenschap. Dit betreft het onderzoek naar historische canonisering en nationale identiteit. De Franse oriëntalist Ernest Renan stelde al in 1882 dat de identiteit van de natie (een collectieve 'ziel' in zijn terminologie) wordt gemaakt op het snijvlak van collectieve herinnering en collectief vergeeten. Ons hedendaagse begrip identiteit is ontstaan uit een samensmelting van sociaal-psychologische noties over de verbanden tussen individueel en groeps-karakter met historische concepties van de natie, etniciteit, religie en de daarin vervatte vormen van collectieve herinnering.⁷ Of het nu gaat om de natie of om een religieuze groep, het collectief geheugen is een kernelement van de collectieve identiteit. Het behoud en onderhoud van tradities, klassieke kennis, erfgoed en andere elementen van dat collectieve geheugen zijn noodzakelijk voor het zelfbeeld en het voortbestaan van een gemeenschap. Bij deze canonisering worden altijd perspectieven van groepen uitgesloten, wordt een 'wij' tegenover een 'zij' geconstrueerd. In dat proces speelt de macht van een bepaalde politieke en culturele groep een grote rol, juist omdat het collectieve geheugen de voedingsbron is van die historisch veranderlijke identiteit.

Vermoedelijk om het machtsaspect van de canon wat te relativeren opent het rapport met de citaten van twee wereldburgers, Salman Rushdie en Edward Said. Verderop wordt Said aangehaald om het belang van een canon te ondersteunen (A, p. 25-26). Dat is echter wat misleidend, omdat hier de blijvende waarde van een canon van 'grote' kunstwerken centraal staat. Over de politieke en cultuurgeschiedenis heeft Said zich in geheel andere zin uitgelaten in zijn bekende kritiek op het oriëntalisme waar hij historici juist een gebrek aan distantie en zelfreflectie verwijt. In zijn inleiding van *Culture and Imperialism* zegt Said het volgende over de betekenis van nationale canons en identiteit:

*'In time, culture comes to be associated, often aggressively, with the nation or the state; this differentiates "us" from "them", almost always with some degree of xenophobia. Culture in this sense is a source of identity, and a rather combative one at that, as we see in recent 'returns' to culture and tradition. These 'returns' accompany rigorous codes of intellectual and moral behaviour that are opposed to the permissiveness associated with such relatively liberal philosophies as multiculturalism and hybridity.'*⁸

Tenslotte geeft het rapport een didactisch argument voor de beperking tot het nationale. 'Zoek het dicht bij huis', adviseert de commissie, 'voor het jonge kind begint de grote buitenwereld om de hoek' (A, p. 31) Vandaar dat de commissie ook een lokale canon propageert. Dit uitgangspunt is bekend, maar berust

op een misverstand. Kinderen zijn heel nieuwsgierig naar het buitenissige. Ze houden van sprookjes, science fiction en vreemde culturen. Reizen door tijd en ruimte vinden ze prachtig. Bovendien, lokale geschiedenis laat zich niet beperken tot de eigen wijk of stad, eenvoudigweg omdat vrijwel elke straat in Nederland een geschiedenis heeft met een Europese en internationale context. De sporen van bijvoorbeeld de Romeinen, de Spanjaarden, de koloniale geschiedenis en de Tweede Wereldoorlog zijn dikwijls op één plek terug te vinden. Elk venster uit deze reeks had andere, internationale luiken open kunnen zetten naar de geschiedenis van culturen die juist nu in de snel veranderende samenleving aanleiding geven tot een vergroting van historisch inzicht en besef. Jonge kinderen begrijpen dit best. En al begint de buitenwereld van het kind om de hoek, eindigt hij daar ook? Kijken jonge kinderen niet naar de TV? Worden zij niet dagelijks geconfronteerd met beelden uit alle delen van de wereld, nu ook via het internet? Hier is de commissie toch enigszins in de wereld van Ot en Sien blijven steken. In dit verband komen wij ook met een praktische aanbeveling. Behalve een wandkaart met de vijftig canonvensters moet er in alle klaslokalen een grote, van binnen verlichte werelddol komen te staan.

FOKKE & SUKKE ZULLEN NOOIT WORDEN VERGETEN

www.foksuk.nl

© Reid, Geleijnse & Van Tol, 2006

De vijftig canonvensters

De commissie schrijft dat het voorstel 'een tableau [is] van streng geselecteerde, goudgerande (...) onderwerpen uit de Nederlandse cultuurgeschiedenis, gekozen uit – naar onze taxatie, uiteraard – het belangrijkste, beste en voor de basis-

school meest sprekende dat deze te bieden heeft' (A, p. 33). Maar op grond van welke criteria heeft deze commissie *getaxeed*? Ligt aan deze canon een domeinbenadering ten grondslag met een verdeling van politieke geschiedenis, sociale en economische geschiedenis en mentaliteitsgeschiedenis? Het aantal vensters dat betrekking heeft op economische geschiedenis is te verwaarlozen. Zijn alle provincies dan vertegenwoordigd in deze canon? Ook dat is niet het geval want Noord-Brabant en Limburg zijn praktisch onzichtbaar; hetzelfde geldt voor de katholieke cultuur die na de Opstand niet meer lijkt te bestaan. De lezers moeten het doen met een algemene verwijzing naar de kennis en schoonheid waarop de commissie zich beroept.

De inkt van het canonrapport was nauwelijks opgedroogd toen de eerste al dan niet vermeende omissies genoemd werden in de media. Zo werd Pim Fortuyn gemist door degenen die zijn politieke opvattingen aanhingen. Toen bleek de commissie in dit specifieke geval wel degelijk te beschikken over selectiecriteria: de moord op Fortuyn werd te recent geacht, terwijl bovendien – in verwijzing naar het tv-spektakel van de KRO – Willem van Oranje als de echte grootste vaderlander werd aangewezen.⁹

Het aantal items in een canon is om praktische redenen beperkt. Geen enkele canon kan natuurlijk een afspiegeling van de gemeenschap zijn. Dat blijkt ook uit deze canonvensters. Maar nogmaals, op grond van welke criteria heeft men geselecteerd? De keuze voor deze vensters lijkt tamelijk willekeurig. Enkele voorbeelden.

De eerste vrouw duikt pas op in de negentiende eeuw, de onvermijdelijke Aletta Jacobs. Als we dit venster openen dan stuiten we op een rijtje beroemde vrouwen, zoals de zeventiende-eeuwse Anna Maria van Schurman. De blik wordt zo gericht op een apart opgestelde groep vrouwen die kennelijk niet vanzelfsprekend in het Huis van Nederland vertoeft. Deze stereotype behandeling van 'De vrouw in' komt ook wel voor als 'verrijkingstof' in schoolboeken die de docent bij tijdgebrek snel kan overslaan. Het is een gemiste kans dat er geen venster is over begijnhoven, een karakteristiek samenlevingsverband van vrouwen in de vroegmoderne Nederlanden. Waarom geen venster over de anticonceptiepil? Deze stille revolutie heeft het leven van mensen ingrijpend veranderd.

Het venster Indonesië biedt interessante vergezichten op de koloniale geschiedenis. Helaas wordt de term 'koloniale oorlogen' vermeden. In plaats daarvan spreekt men van 'zogenoemde politionele acties', een term die vervolgens zonder enige terughoudendheid twee maal voorkomt in de vertakkingen naar basisonderwijs en voortgezet onderwijs, zodat daar een eenzijdig Nederlands perspectief domineert.

Minstens zo opmerkelijk is het venster 'Veelkleurig Nederland'. Het is belangrijk dat dit onderwerp is opgenomen in deze canon. Helaas is de uitwerking beperkt. Aardig is dat de levensbeschouwelijke verkaveling van het Nederlandse onderwijs die dateert van ver voor de naoorlogse tijd waaraan de canoncommissie de multiculturele maatschappij koppelt, een opstapje is voor de uitwerking van dit venster.¹⁰ Maar de kans om de multiculturele samenleving expliciet te plaatsen in de context van de verzuiling en de verder terug reikende Nederlandse geschie-

denis van diversiteit wordt helaas niet benut. Dat is temeer opmerkelijk omdat de commissie in de verantwoording (A, p. 54) terecht opmerkt dat er in vooroorlogse decennia ‘minder oog [bestond] voor de immigratie en emigratie als krachtlijn in de Nederlandse geschiedenis’. Dat impliceert dat die eeuwenoude krachtlijn ook niet door de commissie zelf gereduceerd zou moeten worden tot een zeer recent verschijnsel. Bovendien wordt multiculturaliteit in de uitwerking van dit venster nagenoeg versmald tot religieuze veelvormigheid. Daarmee worden belangrijke fenomenen als etniciteit en identiteit ten oprechte (opnieuw) uit de weg gegaan.

In die zin is dus sprake van een onbeargumenteerde en onbevredigende selectie. Dat geldt niet alleen voor de keuze van de vensters maar ook voor de uitwerking in de vertakkingen en verwijzingen. Tot die vertakkingen behoort ook de rubriek ‘heden en verleden’, handreikingen ‘bij ieder venster’ om het historische perspectief te verrijken met een actuele ‘doorkijk’. Merkw aardig genoeg ontbreekt bij het venster Beeldenstorm – met de veelzeggende ondertitel Godsdienststrijd – de belichting van die wisselwerking. Is het heden hier te gevoelig naar het oordeel van de commissie? De voorbeelden die elders wel genoemd worden zijn soms nogal beperkt. Bij de ‘Statenbijbel’ wordt bijvoorbeeld geen suggestie gedaan de toch actuele vraag over de conflictueuze rol van religieuze geschriften te beantwoorden. Bij hekkensluiter ‘Europa’ wordt wel gewezen op parallellen met het Europa van Karel V en Napoleon, maar niet op Hitlers Europese denkbeelden.

enhoe.verder ...

De productie van een canon bergt het risico in zich van een monopolisering van het verleden. We hoeven ons daar geen illusies over te maken want ook de commissie zelf stelt dat deze ‘inclusieve canon vraagt om verankering in de leerplichtige jaren’ (A, p. 27).

Gaat een dergelijke centrale aansturing niet ten koste van de vrijheid van onderwijs, zoals in Frankrijk? De minister van Onderwijs suggereert – in lijn met de Thorbecke-doctrine – dat dit in Nederland niet gebeurt. Maar de nota die VWS onlangs publiceerde over het herdenkingsbeleid rond de Tweede Wereldoorlog wijst wel in die richting.¹¹ Het risico van deze overheidsbemoeienis is dat de interpretatie van het verleden verengd wordt tot één perspectief. Dat is niet alleen onwenselijk vanuit democratisch oogpunt, het vermindert ook de betrouwbaarheid van geschiedbeoefening. Historische argumenten dreigen in dat geval ondergeschikt te raken aan een politiek-ideologische boodschap. Het resultaat is dan een gedetermineerde en versteende geschiedenis. Verschillende perspectieven daarentegen vergroten het inzicht in het verleden omdat zo discussie ontstaat over de interpretatie van contingente gebeurtenissen. De visies van katholieken, protestanten en liberalen tijdens de verzuiling op de Opstand tegen de Spanjaarden maakten dat gebeurtenissen als de moord op Willem van Oranje aan zeggingskracht konden winnen. Contrasterende perspectieven belichten het verleden op gevarieerde wijze. Eén gecanoniseerd perspectief daarentegen is als een sterke schijnwerper op een object: even onthullend als verblindend.

Welke weg dient het geschiedenisonderwijs en – meer algemeen – de historische cultuur in Nederland dan wel in te slaan? Laten we allereerst de hoge verwachtingen ten aanzien van de heilzame werking van de canon op de sociale cohesie temperen. Hoewel de commissie dit zelf ook stelt, kan het niet genoeg benadrukt worden. De instrumentalisering van het verleden voor politieke doeleinden ligt om de hoek. Het debat over een canon van Nederland is op zichzelf nuttig en prikkelend. Maar, schrijf geen canon voor. Laat het bij een advies blijven aan het onderwijs, de erfgoedsector en de museumwereld.

Ten tweede lijkt ons voor het geschiedenisonderwijs een internationaal en vergelijkend referentiekader bruikbaar. Daarin is de natie staat Nederland niet het allesoverheersende denkraam, en hebben Europa en de wereld een plaats. Van belang is dat scholen, docenten, individuen en groepen daarbij ook de vrijheid krijgen om zich over die geschiedenis te buigen die ze interessant en relevant vinden. Op deze manier wordt de eigen optiek in perspectief geplaatst en de blik verruimd. Een positief effect is dan dat leerlingen beter op de hoogte zullen zijn van wereldwijde ontwikkelingen en de rol die Nederland vooral na de Tweede Wereldoorlog speelt in internationale verbanden als de EU, de NAVO en de VN.

Kortom, het Huis van Nederland kan best Behouden blijven als ook buitenperspectieven en internationale vergelijkingen in een curriculum voor het geschiedenisonderwijs opgenomen worden. Daar is geen canon voor nodig. Maar dan zal de overheid wél prioriteit moeten geven aan het centraler stellen van de vakbekwaamheid in het onderwijs, inclusief PABO's en lerarenopleidingen. Dan zal de overheid docenten ook meer moeten faciliteren in uren en mogelijkheden voor bijscholing. Aan die discussie levert dit canonrapport een waardevolle bijdrage.

Noten

- 1 Rapport van de commissie ontwikkeling Nederlandse canon, *entoen.nu De Canon van Nederland* deel A en deel B (Den Haag 2006). Zie www.entoen.nu
- 2 Zie voor de afschaffing van de bevoegdheidsregeling het artikel van Maria Grever in deze bundel.
- 3 Arij Blonk en Jan Romein, *Leerboek der algemene en vaderlandse geschiedenis* 3 dl. (Groningen 1940). Herdrukt en herzien in 1946, 1947, 1949, 1950, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1960 en 1962.
- 4 Robert Fruin, 'De drie tijdvakken der Nederlandse geschiedenis', *De Gids* serie 3, 3 (1865) dl. IV, 245-271.
- 5 P.L. Muller, 'Nederland en Zwitserland: eene historische parallel', in Idem e.a., *Geschiedkundige opstellen, aangeboden aan Robert Fruin* (Den Haag 1894) 1-38.
- 6 Voor een wereldhistorisch perspectief zie het artikel van Siep Stuurman in deze bundel.
- 7 Philip Gleason, 'Identifying identity: A semantic history,' *Journal of American History* 69 (1983) 910-931.
- 8 Edward Said, *Culture and imperialism* (London 1994), XIII-XIV.
- 9 Bart Jungmann, 'Zondagskind met een lichte neiging tot tobberigheid; Fits van Oostrom', *de Volkskrant* 17 oktober 2006.
- 10 Zie voor deze kwestie het artikel van Kees Ribbens in deze bundel.
- 11 Zie Grever in deze bundel.